Nagy László

II. RÁKÓCZI GYÖRGY

(1621–1660)

„Rákóczi egy csapat gonosztevővel a harc tüzét lángra lobbantotta, Magyarország határán álló győzelmes seregünk tehát ellene küldetett és egy Kolozsvár nevű helyen az iszlám oroszlánsereg találkozott vele. A nyílzápor és puskaropogás a hitetlenek sorainak szűkké tette a síkságot, s a csatateret vérrel öntözők, vagyis az önfeláldozók nyilaitól és a vitézek kardjától megszámlálhatatlan sok hitetlen a megsemmisülés porába szóródott, gonosz lelkük pedig a pokolba költözött. Azon egész vidéknek ura, az átkos Rákóczi félholtan és sebekkel borítva Várad várába futott és ott vétkes lelke megérdemelt helyére került."

Ezt a beszámolót *IV. Mohamed* szultán küldte vazallus szövetségesének, *Girei* tatár kánnak. A magyar hadtörténelemben szászfenesi ütközetként számon tartott összecsapásról és *II. Rákóczi György* erdélyi fejedelem halálos sebesüléséről részletesen szól a kortárs *Szalárdi János* fejedelmi levéltáros históriája is. Noha a szerző maga is kárhoztatja Rákóczi lengyelországi hadi vállalkozását, ami elindítója lett *„Erdély romlásának"*, a fejedelem csatában tanúsított magatartásáról méltatva szól. Elmondja, hogy a harc közben, amikor a fejedelem udvari katonáival az ellenségtől „megnyomott" székely hívei segítségére sietett, egy patak átugratása közben elveszítette sisakját, így fedetlen fővel bocsátkozott közelharcba a pogány ellenséggel, s a török lovasok *„rajta nagy sebeket ejtettek vala, főképpen mezítelen fején"*. A török gyűrűjéből a megkésve érkező ónodi végvári vitézek vágták ki és vitték Váradra megsebesített urukat.

Ide sietett lóhalálában Munkács váráról a fejedelemasszony, *Báthory Zsófia*, akit kértek, hogy tartóztassa magát a sírástól, nehogy azzal felizgassa súlyos állapotban lévő férjét. *„De ollyan méltóságbeli személyeknek, kik egymáshoz nagy istenes buzgó szeretettel volnának, főképpen pedig olyan gyenge asszonyi állatnak ollyan elváltozásra hanyatlott boldogtalan sorban attól magát megtartóztatni mint lehetne? akárki megítilheti"* – írja Szalárdi. Elmondja azt is, hogy a fejedelem *„hideg testét"* előbb Ecsed várába szállították, innen pedig Sárospatakra, ahol a kor szokásainak megfelelően, illő várakozás után a következő esztendő Szent György napján ünnepélyesen örök nyugovóra helyezték ugyanabban az évben elhalálozott édesanyja, *Lorántffy Zsuzsanna* mellé.

Anya és fia halála az Úr ezerhatszázhatvanadik esztendejében történt. Akkor, amikor az immáron harmadszor hősiesen védelmezett Várad és a hozzá tartozó Partium török kézre került, s Erdélyről *„elvétetett az régi méltóság"*. Arról, hogy ki is halt meg azon év június elején Váradon: Erdély „megrontója", az atyai örökséget elherdáló „tékozló fiú" vagy a keresztény hatalmak által magára hagyott, a török ellen küzdő tragikus hős – immáron közel negyedfél évszázados vita folyik a magyar történetírásban.

Rákóczi György 1621-ben született, akkor, amikor huszonnyolc esztendős édesapja – a későbbi *„bibliás őrálló"* fejedelem – még *Bethlen Gábor* felső-magyarországi főkapitányaként a hadak útját járta. Anyja, Lorántffy Zsuzsanna – akinél férje, végrendeleti megemlékezése szerint, *„szebb, kedvesebb nőt soha életében nem ismert"*, és akin kívül *„afféle dolga"* soha más nővel nem is volt – buzgó kálvinistaként, elfogultságtól nem mentes bizalmatlansággal tekintett minden „papistára". Ebben osztozott vele férje is, aki azonban fejedelemként éppen az ellenreformáció vezéralakjának számító *Pázmány Péterrel* került bizalmasabb kapcsolatba. Az ifjabb György, öccsével, a család kedvencének számító *Zsigmonddal* együtt, a gyulafehérvári, szigorú erkölcsű „skolában" készült az életre s idősebb fiúként a fejedelmi utódlásra is.

Ebben a zsoltárokat „teli torokkal" zengő, papistákra és minden más felekezetűekre is gyanakvással tekintő, szigorúan kálvinista, puritán légkörű fejedelmi udvarban ugyancsak nagy megbotránkozást szült, amikor a kiszemelt fejedelmi utód *„bolond szerelembe"* esett egy *„veres hajú"* pápista *„boszorkával"*, a különben sugárzóan szép Báthory Zsófiával. A leány apja, a fiatalon meggyilkoltatott *Gábor* fejedelem öccse, *András* volt, anyja pedig a lengyel *Zakreska Anna*. A szülők hívő katolikusok voltak, és ebben a szellemben nevelték egyetlen lányukat is. Felfogásukhoz tartozott az is, hogy a Báthory családot fenyegető kálvinista erdélyi fejedelmekkel szemben csakis a Habsburg-házi magyar király nyújthat hathatós védelmet. Az anya azonban reálisan gondolkodott. Erre utal, hogy amikor a református fejedelemfi kérőként jelentkezett, nem gördített akadályt a házasság útjába; sőt, inkább egyengette a nász létrejöttét. Számos kortársi emlékezés szerint Báthory Zsófia valóban rendkívüli szépségű nő volt idősebb korában is, fiatal lányként még ellenállhatatlanabb lehetett. Nem csoda tehát, hogy az ifjú Rákóczi azon a nevezetes szilágysomlyói szüreten szenvedélyesen beleszeretett az akkor még szinte gyermeklányba. Még 1641 nyarán megtörtént a kézfogó, majd két évvel később, amikor Zsófia a kötelező tizennégy éves kort elérte, megtartották az esküvőt. Rákóczi az egykorú ábrázolások és leírások szerint szemrevaló ifjú volt. Legfeljebb az kérdéses, hogy egy ilyen fiatal leánynak lehettek-e már kiforrott, mély érzelmei. A nászéjszaka megrázó élménye után – írja *Móricz Zsigmond* a *Báthory Zsófia gyónása* című elbeszélésében – a fejedelmi pár lelki erőszaktétele okozott neki újabb megpróbáltatást. Apósa és anyósa ugyanis ráparancsolt: *„Fel kell venned az igaz hitnek* [ti. a kálvinista vallásnak] *láncait!"*

A nászéjszakai „megpróbáltatás" érzése lehet regényírói fantázia terméke. Történelmi tény, hogy a házasság első öt esztendejében a fejedelmi pár ugyancsak megkeseríttette a fiatalok – különösen a meny – életét! A lelki erőszak és ráhatás minden eszközét igénybe véve kényszerítették ki a buzgó katolikus fiatalasszonyból az áttérést a református hitre. Többek között arra kötelezték, hogy böjti napokon előttük húst egyen, s papírt írattak alá vele arról, hogy mindezt *„szabad akaratja szerént"* teszi.

„Öreg" Rákóczi György már a mézeshetek alatt megparancsolta fiának: igyekezzék megtörni felesége akaratát, és szorítsa rá őt a „pápistasággal" való teljes szakításra. Szinte babonás félelemmel aggódott amiatt, hogy fia esetleg nem lesz elég erős szeretett ifjú nejével szemben.

Báthory Zsófia látszólag engedett az erőszaknak, de nem csoda, ha meggyűlölte a református vallást. A fiatalok akkor éltek némileg szabadabban, amikor Gyulafehérvárról Váradra költöztek, de a fejedelmi utód keze itt is sok tekintetben meg volt kötve. Akkor sem sokat változott a helyzet, amikor atyja 1644–45-ös Habsburg-ellenes hadakozása idején névlegesen ő lett Erdély kormányzója. A döntő szó akkor is inkább az anyjáé volt. Számos jel utal arra, hogy a szülők jobban szerették és becsülték a kisebbik fiút, Zsigmondot, mint őt. Györgynek az egész ifjúságát végigkísérte valami furcsa kettősség: küzdött apja szeretetéért, ugyanakkor több meggondolatlan – vagy ekként minősített – cselekedetével kivívta annak rosszallását. Szeretett volna részt venni a harcokban, de apja ezt nem engedte meg neki. Ezen ifjúkori élmények bizonyára hatással voltak későbbi cselekedeteire; talán ezek befolyásolták, amikor a szerencsétlenül végződött lengyelországi kaland mellett döntött.

1644–46 között Báthory Zsófia két fiút szült, akik közül csak az elsőszülött *Ferenc* maradt életben. Ő is sokat betegeskedett, ami nem csekély aggodalommal töltötte el az ifjú párt. A második szülésnél ráadásul olyan komplikációk léptek fel, amelyek miatt az asszonynak nem lehetett többé gyermeke. Erről tudtak a lengyel királyi udvarban is, ahol 1657-ben határozottan állították: jóllehet még fiatalok, gyermekük többé nem lehet.

1648 októberében „Öreg" Rákóczi György örökre „béhunta" szemeit, s a hatalom II. Rákóczi Györgyre szállt. Egy rendezett és viszonylag gazdag országot örökölt, amelynek megnőtt a külpolitikai tekintélye is. A vesztfáliai békébe is belefoglalt fejedelemség nagyobb politikai súlyra tett szert, mint amilyen egymilliós lélekszámából, a nyugati országokhoz viszonyítva szerényebb gazdasági lehetőségeiből törvényszerűen következett volna. Ez a kedvező helyzet azonban csupán addig volt fenntartható, amíg a fejedelmi hatalom körültekintően és reálisan mérte föl az európai viszonyokat és saját politikai-katonai mozgásterét, mindenekelőtt a töröktől való függés lazíthatóságának korlátait. I. Rákóczi György ugyan 1636-ban sikeresen szállhatott szembe az ő trónfosztását kimondó szultáni rendelkezéssel, fia uralkodása idején azonban gyökeresen megváltozott a Porta hatalmi pozíciója, amit az új uralkodó nem ismert föl idejében, ezért túlbecsülte saját lehetőségeit.

Ez utóbbihoz a nem megfelelő információkon kívül hozzájárulhatott a magyarországi politikai életben erősen megnövekedett súlya, tekintélye is. Őt nem csupán erdélyi hívei, de a királyi Magyarország leghatalmasabbjai is – köztük mindenekelőtt *Zrínyi Miklós*, a nádorságra pályázó hadvezér, hadtudós és költő – potenciális nemzeti királynak tekintették. Zrínyi a mai ember számára már szinte különösnek tűnő alázattal fordult ahhoz a férfiúhoz, akinek apja ellen 1644–45-ben még fegyverrel küzdött. Egy 1655-ös levelében többek között ez olvasható: *„nem akartam elmulasztanom az Nagyságod méltóságos kezeit csak levelem által is meg ne csókoljam. Nagyságodat kérem, hogy az maga megfogadott gratiájában [kegyelmében] engem végig tartson meg és legyen mindenkor oly kegyelmes uram, az mint én halálom órájáig akarok Nagyságodnak mint Kegyelmes Uramnak maradni."* Zrínyi Rákóczi Györgytől mint a *„legjobb magyartól"* várta, hogy meghozza *„a vihartól hányatott hazánkra az égen való derülést és csendes verőfényt"*. A rokonszenv és nagyrabecsülés kölcsönös volt. Amikor Rákóczihoz 1654 végén egy álhír jutott el Zrínyi haláláról, így írt anyjának: *„igazán jóakarónktól váltunk meg, szegény nemzetünk is kárt vallott."*

II. Rákóczi György trónra lépése után hosszú ideig úgy tűnt, hogy apja sikeres politikáját folytatva növeli Erdély s az egész magyar nemzet *„jó hírét nevét, szép tisztességét"*. Elődeihez hasonlóan *„absolutus princeps"*-nek tekintette magát. Az országgyűléseken a fejedelmi akarat elfogadására kényszerítette az ott megjelenteket, és a rendi igazgatási szerveket parancsai egyszerű végrehajtóivá degradálta. Uralkodásának kilenc esztendejében, 1657-ig Erdély a műveltség és a tudomány terén *„esmertebb vala az idegen tudós világa előtt is mint Magyarország"*. Arra törekedett, hogy „átrajzolja" Európa térképét. Miután érezte, hogy az apjával szemben megszégyenítő kudarcot vallott Porta most sem nézi majd jó szemmel vazallusa terjeszkedését, ki akart törni az elszigeteltségből fakadó kötöttségek közül. Először Bécsnek kínált fel törökellenes együttműködést, de ott udvarias visszautasításra talált. Ezt követően egyetlen utat látott politikai céljai megvalósítására: a lengyel királyi trón megszerzését. Ennek eléréséhez szövetségesül kínálkozott Franciaország, Hollandia és Svédország is. Ez utóbbinak megnövekedett katonai ereje új háborúk forrásává vált. A svéd politika irányítói már 1654-ben fölvették a kapcsolatot Rákóczival, akinek apja 1644–45-ben a szövetségesük volt.

Ötmilliónyi lakosával Lengyelország európai középhatalomnak számított Ukrajna Oroszországhoz csatlakozása után is, ám belső megosztottsága és gyöngesége egyre inkább a felosztására törekvő hatalmak prédájává tette. A katolikus dominanciájú állam főként a Habsburgoktól várt támogatást, akiket *Báthory István* halálától fogva katonailag is támogatott. A Habsburg-hatalom – bár 1648-ban le kellett mondania a nagy katolikus világbirodalom létrehozásáról – az osztrák, a cseh és a morva rendek leverésével Közép-Európában megszilárdította a pozícióit. Ennek ellenére kerülte a törökkel való összeütközést. Mert jóllehet az is belső bajokkal küzdött a 17. század első felében, ám a közel harmincmilliós lakosságú birodalom ennek ellenére félelmetes hatalomnak számított. Amikor pedig 1656 szeptemberében *Köprülü Mohamed* lett a nagyvezír, reformjai nyomán a birodalom ereje és tekintélye néhány évtizedre ismét csaknem a régi fényében ragyogott.

Ezt a változást nem észlelte idejében Rákóczi; vagy ha igen, akkor rosszul mérte föl a várható következményeket. Bár az is lehet, hogy egy angol–holland–dán–svéd koalícióban való részvételtől elegendő ellensúlyt remélt akár a Portával szemben is. A szövetség azonban meglehetősen ingatag bázisra épült. 1654-től már csupán *X. Károly* svéd király támogatására számíthatott úgy-ahogy. A bekövetkező katasztrófa legfőbb előidézőjét a kortársak egy része a svédekkel kötött 1656-os szerződésben látta. Ám a legtöbb elítélő vélemény csupán a vesztes hadjárat után látott napvilágot. A támadás előtt például Zrínyi Miklós is biztatta, lelkesítette a fejedelmet. Az ő szavára pedig ugyancsak sokat – talán túlzottan is sokat – adott a fejedelem!

Az özvegy fejedelemasszony, Lorántffy Zsuzsanna Zrínyivel ellentétben mindenképpen le akarta beszélni a fiát erről az akcióról. Leveleiben józan okfejtéssel vázolta föl a vállalkozás veszélyeit és várható következményeit: *„Az Porta engedi-e avagy nem, azt magad tudod* [...] *Az hadakozásnak kezdetit tudja ember, de végét csak Isten tudja* [...] *szűken vannak az hadakozó hű emberek* [...] *sok költség kell az hadakozásra, még eddig az hol hadakoztál* [ti. Moldvában], *inkább gazdagodtál."* Nos, ezúttal nem gazdagodott sem Erdély, sem a fejedelem, hanem az történt, amit az egykorú vers így fogalmazott meg: *„Elvétetett rólad az régi méltóság!"*

Pedig a vállalkozás biztatóan indult. A fejedelem hadba szólította a megyéket, a székely székeket, új vitézeket toborzott az udvari hadakba, a „pattantyúsok" – tüzérek – 1656 végén szorgalmasan gyakoroltak. 1657 elején a téli hidegben az ország számos vidékén felvonuló csapatokat lehetett látni, akik mind Lengyelország felé „nyomakodtak". Az erdélyi had létszámát igen eltúlozták a történetírásban. Az valójában semmiképpen sem haladhatta meg a húszezer főt – inkább kevesebb volt annál –, s hasonló számban csatlakoztak hozzá román és kozák segélykérők. Ez a hadlétszám így is tekintélyesnek számított ebben a korban, de harcértéke már korántsem volt első osztályú.

Noyers, a lengyel királyné francia titkára úgy vélekedett, nem kell tartani az erdélyi haderőtől, mert azok többsége újonc a hadakozásban. *„Haszontalan és korántsem harcedzett nép* [...] *rosszul felfegyverzettek és még rosszabbul fegyelmezettek. Izmos kinézésűek ugyan, de tisztjeik a világon a legnevetségesebb tisztek!"*

Ha ez így volt, akkor a lengyel erők még ennél is gyöngébbek lehettek, mert nem is merték fölvenni a harcot Rákóczi hadával, hanem kitértek előle. A fejedelem, egyesülve a kozákokkal, Krakkó alá vonult. Háromezer katonáját itthagyta helyőrségül, ő a főerőkkel Varsó felé vonult, hogy ott csatlakozzon a svéd király seregéhez. A találkozó április 12-én történt meg nagy pompával. Ám ez volt az utolsó örömteli esemény, mert már közeledett a vész! A Porta parancsára több tízezres krími tatár sereg indult Rákóczi ellen, aki török engedély nélkül nyomult be Lengyelországba. Ugyanakkor a dán király betört Svédországba, *Lubomirski* lengyel herceg pedig behatolt Erdélybe, ahol megtorló akciót hajtott végre. A svéd király hazaindult országa védelmére. Június 21-én hagyta el Rákóczit, aki mellől ekkor elfordultak az őt trónra hívó lengyel protestánsok is. A magára hagyott fejedelem visszavonulásra kényszerült; méghozzá olyan, a hadsereg által elpusztított területen át, ahol éhezés várt katonáira.

Július 20-án kapták a riasztó hírt: az ellenük rendelt tatárok már csak néhány órányi távolságra vannak tőlük! Másnap lengyel hadak kerítették be a lassan vonuló sereget, akikkel Rá-

kóczi megalázó egyezség kötésére kényszerült. Ekkor – a haditanács döntése alapján – szűkebb kíséretével elhagyva seregét, mintegy háromszáz testőrkatona társaságában visszamenekült Erdélybe. Az ötezer főnyi maradék erdélyi had *Kemény Jánossal* az élén július 31-én tatár fogságba jutott. A tragédia közelebb hozta egymáshoz Lorántffy Zsuzsannát és menyét. Mindketten hűségesen kitartottak Rákóczi mellett, akinek ugyancsak szüksége volt a családi támogatásra! Hívei, alattvalói ugyanis megrendült helyzetében sorra ellene fordultak, főként az urak és a főemberek közül. Katonái, különösen a hajdúk, azonban a végsőkig kitartottak mellette.

A Portán már döntöttek a trónfosztásról, és megparancsolták az erdélyi rendeknek, hogy mást válasszanak helyette. Rákóczi úgy látta jónak, hogy átmenetileg átadja a trónt hívének, *Rhédey Ferenc*nek, s ha sikerül kibékülnie a törökkel, majd visszatér méltóságába. Ennek zálogaként a maga pártján tartotta a váradi főkapitányság hadinépét, akik megtagadták az engedelmességet Rhédeynek, és kijelentették: Rákóczi mellett akarnak élni és halni. A Porta válaszul követelni kezdte Borosjenő várának átadását, mire a megrettent erdélyi rendek 1658. január 25-én Rákóczit ismét fejedelmükké választották. A szultánnak így indokolták döntésüket: *„Erdély ragaszkodik ugyan őfelsége* [a szultán] *fényes köntöséhez, de jelentik, hogy mind Rákóczit visszatevék, mind pedig a török által annyira sürgetett Jenő várát, míg fejök fennáll, oltalmazzák; mert ha Erdély minden fejedelem botjáért* [ti. török felségjelvényéért] *egy-egy várat ad oda, végre fejedelme nem országnak, hanem botnak lesz ura!"*

A Rákóczi-sugallta irat nem kis felháborodást váltott ki a Portán. Az új nagyvezír válaszul megparancsolta az erdélyieknek, hogy mind Rákóczinak, mind a hozzája húzóknak *„kezeit, lábait összekössék s őket a Portára beküldjék"*. Miután ennek a parancsnak akkor sem tudtak volna eleget tenni, ha akarnak, a kocka el volt vetve: a fegyveres harc a törökkel elkerülhetetlenné vált! Rákóczi jól tudta, hogy egymilliós lakosságú országa önmagában elégtelen a törökkel szemben, ezért segélykérő követeket küldött *I. Lipót* császárhoz és magyar–horvát királyhoz. Az uralkodó válaszában közölte: kész ugyan közbenjárni a Portán, de arra ne számítson a fejedelem, hogy miatta háborúba keveredik a törökkel. A svédekhez küldött hasonló iratát viszont a dánok elfogták és eljuttatták Bécsbe, ami ott nagy felháborodást szült, hiszen a svédek a Habsburgok ádáz ellenfelei voltak. Lipót tanácsosai úgy döntöttek, hadat küldenek Magyarországra, annak megakadályozására, hogy a török magyarországi területre is átcsapjon Erdélyből.

Közben a török vezetés rosszhiszemű ígérgetésekkel igyekezett elaltatni Rákóczi éberségét, ahogyan annak idején Báthory Gáborral is tették. 1658. június elején azonban megjelentek Erdély nyugati határán a török intervenciós csapatok, amelyek folytatták és továbbfejlesztették a már az év májusában megkezdett határ menti fegyveres összecsapásokat. Július 6-án Rákóczi hadai a pálélesi szorosban jelentős győzelmet arattak *Kenan* pasa budai beglerbég hada fölött. Sok iszlám harcost segítettek át „Allah paradicsomába", a magyar veszteség viszont mindössze húsz katona volt. A győzelem után a nagyrészt kálvinista hitű harcosok „teli torokkal" énekelték a hálaadó zsoltárokat. Innen Váradra vonulva ismét buzgó imával köszönték meg az Egek Urának a „pogányon" aratott diadalt.

Ám ekkor már két ellenséges sereg is úton volt Erdély felé. Az egyik, *Musztafa* másodvezír vezetésével, délről támadott, keletről pedig tatár hordák törtek be a fejedelemségbe. Rákóczi ezt hallva egyre reménytelenebbnek látta a jövőt. Amint egyik levelében írta: *„Isten kezei nem rövidültek ugyan meg, de emberi ítélet szerint ez erő ellen nem resistálhatunk."* Ennek ellenére a növekvő bajban egyre nagyobb lelkierőről tett tanúbizonyságot. Keményen fellépett a Borosjenőt harc nélkül feladó őrség ellen is: a kapitányt és három tisztjét lefejeztette. Ugyanakkor *Gaudi András* – ez a skót származású és már atyja háborújában is jeleskedő tüzértiszt – nagy

hadvezéri leleménnyel megvédte Váradot a támadó tatár csapatokkal szemben. A fölszabadult Váradról Rákóczi tovább szervezte az ellenállást. A végek hadinépe és a bihari kis-hajdúvárosok lakói – sőt, a szabolcsiak közül is sokan – hősiesen kitartottak mellette. Kik zsoldért, kik a *„jó hírért nevért, szép tisztességért"* harcoltak a szemükben egyre inkább nemzeti hőssé magasztosuló uruk oldalán.

Ám még a török által kinevezett ellenfejedelem, *Barcsai Ákos* híve, *Pasko Kristóf* politikus és történetíró is *„nagy fejedelem"*-nek, valamint *„vitéz hírű, erős bátor szívű"*-nek nevezte versében Rákóczit. Hasonlóan dicsérte őt Debrecen költői vénával megáldott főbírája az 1659 novemberében lezajlott vaskapui csatában mutatott bátor magatartásáért, amikor is önodi katonái élén úgy *„vitézkedik vala"*, hogy magát a török vezért is életveszélybe sodorta. Minden erővel támogatta az élethalálharcot vívó fejedelmet régi magyarországi híve, Zrínyi Miklós, aki többször is tárgyalt Rákóczi érdekében a Haditanáccsal. Azt vallotta: Rákóczi ügye az egész magyarság ügye.

Az utolsó pillanatokig élvezte a családi támogatást is, mind édesanyja, mind felesége részéről. Zsófia szilárdan kitartott a bajban férje oldalán. Levelezésükben egyre több volt a személyes érzelmekről tanúskodó motívum. Talán most támadt fel bennük az igazi mély érzelem, vagy csupán újjáéledt, immáron másfél évtizedes házasság után? A bajban Lorántffy Zsuzsanna is közelebb került menyéhez, mint egyik utolsó levelében is olvashatjuk: *„mi mennyi bulással vagyunk, nem tudván kegyelmed is mint s hol vagyon, kegyelmednek meg nem írhatjuk."* A feleség többnyire Ecsed várában tartózkodott, a Báthoryak ősi fészkében, itt olvasgatta férje tábori leveleit is, amelyek egyikében ez állt: *„Az Istennek neve áldassék, kereszténységünkért, nem pogányságunkért szenvedünk, az ebeknek* [ti. a törököknek, tatároknak] *világi dicsőségért kedveket nem töltöttük, jobb meghalnunk becsületünkre, hogy sem gyalázatosan élnünk."*

II. Rákóczi György minden bizonnyal alapvetően a trónjáért küzdött, hiszen visszavonulhatott volna a királyi Magyarországon lévő hatalmas birtokaira is, ahol nyugodtan élhetett volna. Ám érezhette azt is, hogy a keresztény ügy harcosaként méltó folytatója a törökverő nagyapa, *Zsigmond* és a Portával sikeresen *„üstököt vonó"* apa tetteinek. A váltakozó kimenetelű csatározások után, 1660 tavaszán került sor a számára végzetessé váló szászfenesi ütközetre, ahol halálos sebet kapott, s június 7-én Váradon szerető hitvese karjai között adta vissza lelkét teremtőjének.

Kortársai – de még a 19. századi történetírók többsége is – szabadsághősnek nevezték, tekintették őt; a keresztény ügy harcosának. Olyannak, aki – írja biográfusa, *Szilágyi Sándor* – *„a szabadság szeretetét, miért elesett, családjára örökül hagyta"*. Másként vélekedtek róla az erdélyiek – vagy legalábbis nagyobbik részük –, akiknek még Rákóczi *„hősies, vértanúi halála sem volt elegendő bűnhődés. Csak gyarlóságainak, tévedéseinek emléke élte őt túl"*.

A második világháború utáni magyar történetírásban és hadtörténetírásban – ha egyáltalán megemlítették a nevét –, azt rótták föl neki, hogy nem a Habsburgok ellen vívott függetlenségi harcot, figyelmen kívül hagyva azt, hogy Erdély nem a Habsburgoktól függött, hanem a török vazallusa volt. A hetvenes évek közepén *Péter Katalin* tizenhetedik századról szóló szintézise a korábbinál sokkal árnyaltabb értékítéletet tartalmaz mind a lengyelországi hadjáratáról, mind a törökellenes harc körülményeiről. Szerinte a megerősödött portai vezetés akkor sem tűrte volna tovább Erdélynek a 17. század első felében kivívott szabadabb mozgásterét, ha Rákóczi nem bocsátkozik a végzetes lengyelországi vállalkozásba. Rákóczi tehát legfeljebb ürügyet szolgáltatott a Portának, hogy Váradra és a gazdag Partiumra rátegye a kezét.

A történettudomány és az ahhoz igazodó közvélemény általában a sikeres vagy sikertelen végkifejlet alapján ítéli meg az emberi cselekedeteket. Igaz, egyáltalán nem következetesen. Mert például a Habsburg-ellenes harcok – a Bocskai vezette felkelés kivételével – 1849-ig bezárólag sikertelenül vagy félsikerekkel végződtek. Mégis azokat tekinti a magyar történelem fő vonalának, s emögött háttérbe szorul a török ellen vívott élethalálharc, amelyből II. Rákóczi György is részt vállalt.

Egyetlen történelmi nagyságnak sem lehet kizárólag pozitív vagy negatív szerepet tulajdonítani. Ez vonatkoztatható II. Rákóczi György históriai megítélésére is. A magam részéről hajlok arra, hogy inkább a nemzet érdekében katonahalált halt tragikus hőst lássam benne, mint az Erdélyt tönkretevő „tékozló fiút". Ezért merem remélni, hogy a Rákóczi-eposz" hőse rövidesen elnyerheti méltó helyét a magyar nemzeti emlékezetben. ◆